IQRO JURNALI , IQRO JOURNAL, ИКРО ЖУРНАЛИ
ISSN:2181-4341| wordlyknowledge.uz/index.php/iqro
Volume 22 Issue 01 IYUN 2026

ABDULLA QAHHOR HIKOYALARIDA TAQLID SO‘ZLAR

Qo‘ziboyeva Munira Maxmudjon qizi
Urganch davlat universiteti 3-kurs talabasi
Filologiya va tillarni o‘qitish: o‘zbek tili yo‘nalishi

Annotatsiya: Ushbu maqolada ulkan so‘z ustasi Abdulla Qahhor hikoyalarining lisoniy tabiati, xususan, badiiy matnda taqlid so‘zlarning qo‘llanish mahorati va uslubiy funksiyalari tahlil qilinadi. Yozuvchi asarlarida tovush va holat taqlidlarining qahramon ruhiyatini ochish, dinamik manzaralar yaratish hamda nutqning ekspressivligini ta’minlashdagi o‘rni aniq misollar vositasida yoritilgan.

Kalit so‘zlar: badiiy uslub, lisoniy mahorat, taqlid so‘zlar, tovushga taqlid, holatga taqlid, emotsionallik, ekspressivlik, lirik dinamizm.

Abstract: This article analyzes the linguistic nature of Abdulla Qahhor's short stories, in particular, the skill of using onomatopoeic words and their stylistic functions in a literary text. The role of sound and situational imitations in revealing the psychology of characters, creating dynamic scenes, and ensuring the expressiveness of speech is highlighted through specific examples.

Keywords: literary style, linguistic skill, onomatopoeic words, sound imitation, situational imitation, emotionality, expressiveness, lyrical dynamism.

Аннотация: В данной статье анализируются лингвистическая природа рассказов Абдуллы Каххора, в частности, мастерство использования и стилистические функции звукоподражательных слов в художественном тексте. На конкретных примерах освещается роль звуковых и образных подражаний в раскрытии психологии героев, создании динамических сцен и обеспечении экспрессивности речи.

Ключевые слова: художественный стиль, лингвистическое мастерство, звукоподражательные слова, звукоподражание, образное подражание, эмоциональность, экспрессивность, лирический динамизм.

O‘zbek adabiyotida portret yaratish, xarakter mantiqini ochish va ixchamlik tamoyillariga rioya qilish borasida Abdulla Qahhor maktabi alohida mavqega ega. Yozuvchi asarlarining badiiy-lisoniy tabiati tekshirilganda, so‘z tanlash va undan uslubiy maqsadlarda foydalanish mahorati yaqqol ko‘zga tashlanadi. Badiiy matnning emotsionalligi hamda ekspressivligini ta’minlashdagi maxsus leksik-semantik guruh hisoblangan taqlid so‘zlarning o‘rni beqiyosdir. Maqolada Abdulla Qahhor hikoyalarida uchraydigan tovush hamda holat taqlidlarining kontekstual-uslubiy xususiyatlari tahlil obyekti sifatida tadqiq etiladi.

Abdulla Qahhor hikoyalarida tabiatdagi, narsalardagi yoki hayvonot olmidagi turli tovushlarni ifodalovchi taqlidiy birliklar shunchaki akustik hodisa sifatida emas, balki voqealar rivojiga dinamizm bag‘ishlovchi element sifatida qo‘llaniladi. Badiiy matn tarkibida kelgan har bir tovush taqlidi qahramonlar yashayotgan muhitning real manzarasini chizishga xizmat qildirgan. Yozuvchi uslubida insonning harakat-holatini, ko‘rinishini va ichki kechinmalarini vizuallashtirish (ko‘z oldiga keltirish) uchun holat taqlidlarining imkoniyatlaridan keng foydalanilgan. Holat taqlidlari personaj portretining ajralmas qismi o‘laroq nutqqa olib kiriladi.

Abdulla Qahhorning “Bemor” hikoyasida o‘lim to‘shagida yotgan Sotiboldining xotini fojiasi, xonadagi og‘ir sukunat va tugab borayotgan vaqt o‘lchami biologik hamda mexanik mikrotovushlar vositasida modellashtirilgan: “Bemor og‘ir tin oldi. Uning ko‘kragi xirilladi... Kechasi soat millarining bir maromda chiqillashi xonadagi o‘lim sharpasini yanada yaqinlashtirayotgandek tuyulardi” (“Bemor” hikoyasidan [Abdulla Qahhor, 2012; 12]).

“Ko‘kragi xirilladi” — biologik tovush taqlidi: Bemor halqumidan chiquvchi ushbu akustik unsor xonadagi mutloq jimlikni yanada bo‘rttirishga xizmat qilgan. Bu xirillash hayot chizig‘ining so‘nggi soniyalari tugab borayotganidan darak beruvchi biologik tayanch hisoblanadi.

“Soat millarining chiqillashi” — mexanik metronom: Sukunat poydevorini mustahkamlash uchun qo‘llanilgan “chiqillash” taqlidiy so‘zi vaqtning moddiylashishini ta’minlaydi. Har bir “chiq” etgan tovush bemor hayotining so‘nggi lahzalarini hisoblab boruvchi dahshatli uslubiy vositaga aylantirilgan.

Sotiboldining o‘lim to‘shagidagi so‘nggi lahzalari va xonadagi chorasizlik muhitini kuchaytirish entertainmenti uchun muallif tomonidan quyidagi parchalar uslubiy vositaga aylantirilgan: “Bemor ko‘zini ochdi, quruq lablari bir-biriga yopishib, “shat-shat” etgan zaif tovush chiqdi, biroq tilidan birorta so‘z chiqmadi” (“Bemor” hikoyasidan [Abdulla Qahhor, 2012; 13]).

“Shat-shat” — biologik tovush taqlidi: Nafas va hayot tugayotgan pallada lablarning qurishi va undan chiquvchi mikrotovush xonadagi o‘limoldi sukunat poydevorini yanada og‘irlashtirishga xizmat qilgan. Bu unsor inson organizmining so‘nggi jismoniy harakatini akustik tarzda modellashtiradi.

Nutqsiz sukunat: Tovush bor, ammo so‘zning yo‘qligi qahramonning biologik va ruhiy inqirozini kitobxon ko‘z o‘nggida yaqqol gavdalantiradi.

Umidning so‘nishi va vaqt o‘lchovi yana bir o‘rinda quyidagicha iqtibos qilinadi: “Chiroq piltasi “burt-burt” etib uchqun sachratdi-da, xonani qorong‘ulikka g‘arq qilib, lip etib o‘chdi” (“Bemor” hikoyasidan [Abdulla Qahhor, 2012; 15]).

“Burt-burt” va “Lip” — holat hamda tovush kombinatsiyasi: Piltaning so‘nggi bor uchqun sachratishi (burt-burt) — hayot chirog‘ining o‘chishi oldidan berilgan dinamik signaldir. Uning ortidan kelgan “lip” etib o‘chish holati esa soniyalar ichida hayotdan o‘limga o‘tish jarayonini vizuallashtirgan. Sukunat va zulmatning muvozanati shu lahzada eng yuqori nuqtaga yetkazilgan.

“Dahshat” hikoyasida Unsinoyning qabristondagi fojiasi, qo‘rqinch va o‘lim nafasi u yerdagi har bir narsaning harakatlanishi (holat taqlidi) hamda dahshatli tovushlar (tovush taqlidi) vositasida chuqurlashtirilgan: “Qabr yaqinidagi qurigan buta shamolda “shatir-shatir” etib sindi, go‘yo kimdir qorong‘ulikda qadam tashlayotgandek tuyuldi” (“Dahshat” hikoyasidan [Abdulla Qahhor, 2012; 46]).

“Shatir-shatir” — tabiiy akustika vositasi: Go‘ristondagi sukunat fonida butaning sinishi shunchaki tabiat hodisasi emas, bakalavr darajasidagi Unsinoyning ichki dahshatini va vaqt o‘tishi bilan ortib borayotgan psixologik bosimni yuzaga chiqaruvchi akustik portlashdir. Bu tovush inson tasavvurida dahshatli ko‘lankalar va qadam tovushlari tarzida aks-sado beradi.

Qabr ichidagi og‘ir holat va nafas qisishi tasviri quyidagi iqtibos orqali berilgan: “Unsinoyning nafasi tiqildi, tomog‘idan “g‘ir-g‘ir” etgan titroq ovoz chiqdi-yu, ko‘zlari qorong‘ulashib, yerga lopuq etib yiqildi” (“Dahshat” hikoyasidan [Abdulla Qahhor, 2012; 49]).

“G‘ir-g‘ir” — o‘limoldi biologik tovush: Qo‘rquvning eng yuqori cho‘qqisida tomog‘idan chiquvchi bu taqlidiy so‘z inson psixologiyasining inqiroz holatiga kelganini va jismoniy kuchning tugaganini ko‘rsatadi.

“Lopuq etib” — holat tasviri: Gavdaning jonsiz yoki holsiz holatda qulashi “lopuq” so‘zi orqali kitobxon ongida dinamik vizual tasvirni hosil qiladi. Har qanday harakatning shu lahzada to‘xtashi qabr ichidagi sukunat muhitini maksimal darajada kuchaytirgan.

O‘lim sharpasi, qaltis vaziyat va inson ruhiyatining so‘nggi chegaradagi holati “Dahshat” hikoyasida tabiat elementlari hamda vizual-akustik taqlidlar sintezi orqali yanada kengaytirilgan: “Darchadan kirgan shamol osma chiroqni lipillatdi... Shamol goh och bo‘riday uvillar, goh o‘lim changaliga tushgan mushukday pixillar, vag‘illar...” (“Dahshat” hikoyasidan [Abdulla Qahhor, 2012; 45]).

“Osma chiroqni lipillatdi” — holat tebranishi: Bu yerda qo‘llanilgan lipillash harakati inson umrining qay darajada omonat ekanini ko‘rsatuvchi vizual holat taqlididir. Hayot va o‘lim o‘rtasidagi qaltis muvozanat chiroqning muallaq harakati vositasida o‘quvchi ko‘z o‘nggida gavdalantirilgan.

“Uvillar”, “Pixillar”, “Vag‘illar” — akustik portlash: Go‘ristondagi turg‘un sukunat fonida berilgan ushbu dahshatli tovushlar yig‘indisi qahramon psixologiyasidagi o‘lim instinkti va qo‘rquv darajasini eng yuqori nuqtaga olib chiqadi. Atrofdagi makon tovushlar dinamikasi orqali harakatga keltirilgan.

Matn tahlillari shuni ko‘rsatadiki, Abdulla Qahhor asarlarida qahramonning fe’l-atvoridagi o‘zgarishlar, qo‘rqish, qaysarlik yoki o‘ylanib qolish kabi xususiyatlar *angraymoq, milt-milt, yalt-yult, lip etmoq* singari holat guruhiga mansub so‘zlar vositasida o‘quvchi tasavvurida jonlantiriladi. Bu bilan lirik dinamizm ta’minlanadi va ortiqcha tasvirlardan qochiladi.

O‘rganilgan materiallar asosida Abdulla Qahhor hikoyalaridagi taqlid so‘zlarning quyidagi uslubiy vazifalari belgilandi:

Ekspressivlikni ta’minlash: Nutqning oddiy axborot berish funksiyasidan emotsional-ta’sir ko‘rsatish darajasiga ko‘tarilishi taqlidiy birliklar yordamida amalga oshiriladi.

Psixologizmni kuchaytirish: Qahramon nutqi yoki muallif bayonida taqlid so‘zlarning ishlatilishi personajning ichki dramasini va ruhiy tebranishlarini yorqin ifodalaydi.

Lakonizm (ixchamlik): Uzoq tasvirlanishi lozim bo‘lgan biror harakat yoki holat bitta taqlid so‘z vositasida ifodalanib, nutq ixchamlashtiriladi.

Abdulla Qahhor hikoyalarida taqlid so‘zlarning qo‘llanilishi yozuvchining yuksak lisoniy mahoratidan dalolat beradi. Tovush va holat taqlidlarining matn talabiga ko‘ra o‘rinli tanlanishi asarlarning badiiy qimmatini oshirishga, obrazlar dunyosini to‘liq kashf etishga hamda o‘zbek tilining tasviriy imkoniyatlarini namoyish qilishga xizmat qilgan.

Tadqiqot davomida aniqlanishicha, Abdulla Qahhor badiiy matnda shunchaki tashqi fon yaratish yoki quruq tasviriy realistik bo‘yoqlarni ko‘paytirish yo‘lidan bormagan. Matnda personajlar sukut saqlagan yoki tildan qolgan lahzalarda atrof-muhitdagi mayda mikrotovushlarning (*“qirs”, “shat-shat”, “shatir-shatir”*) yuzaga chiqarilishi subyektiv sukunat muhitini og‘irlashtirishga xizmat qilgan. Ushbu uslubiy xususiyat fojiaviy va dramatik vaziyatlarda qahramon ruhiyatidagi taranglikni tinglovchi va kitobxon qalbiga to‘g‘ridan-to‘g‘ri ko‘chirish (ekspressiv reverberatsiya) imkonini bergan.

Hikoyalar tahlili ko‘rsatishicha, o‘lim to‘shagidagi yoki inqiroz arafasidagi vaziyatlarda soniyalar hisobini yuritish aynan akustik va vizual taqlidlar zimmasiga yuklatilgan. Mexanik soat millarining “chiqillashi” yoki bemor halqumidan chiquvchi biologik “xirillash”, “g‘ir-g‘ir” kabi elementlar asarda shunchaki tovush emas, balki hayot ipining uzilish muddatini ko‘rsatuvchi vaqt o‘lchoviga (metronomga) aylantirilgan.

Holat taqlidlarining (*“lip-lip”, “lipillatdi”, “lopuq”*) dinamik harakati esa hayot va o‘lim o‘rtasidagi omonat muvozanatni, makon elementlarining qaltis tebranishini vizuallashtirgan. Bu vositalar orqali mavhum tushunchalar (vaqtning o‘tishi, o‘lim sharpasining yaqinlashishi) matnda moddiy shakl kasb etgan.

Xulosa

Abdulla Qahhor yuksak realist sifatida taqlid so‘zlarni asar g‘oyasi va ijtimoiy muhit fojiasini simvollar orqali ko‘rsatuvchi lingvistik vositaga aylantira olgan. Masalan, shamolning *“uvillashi”, “pixillashi”, “vag‘illashi”* kabi tabiat akustikasi asarda shunchaki ob-havo tasviri bo‘lmay, ayollarga nisbatan ijtimoiy zulm o‘tkazgan shafqatsiz muhitning ramziy ifodasidir. Fojiaviy fon qarshisida chorasiz inson nolasining poyoniga yetishi esa jamiyatdagi ziddiyatlar silsilasini aks ettirgan.

Xulosa qilib aytganda, Abdulla Qahhor hikoyalarida taqlidiy so‘zlar shunchaki uslubiy bezak emas, balki asar syujetini harakatlantiruvchi, xarakterlar psixologiyasini modellashtiruvchi va ixcham realizmni ta’minlovchi kompozitsion-semantik tayanch hisoblanadi. Muallif personajning uzoq ruhiy holat tasvirini cho‘zib o‘tirmasdan, bitta tovush yoki holat tebranishi orqali inson tabiati va davr fojiasiga aniq badiiy tashxis qo‘yishga erishgan. Aynan shu xususiyat yozuvchi uslubining tahliliy va lirik mukammalligini ta’minlagan.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Abdulla Qahhor. Asarlar. 5 jildlik. J. I: Hikoyalar. – Toshkent: G‘afur G‘ulom nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi, 2012. – 344 b. (Tarkibida: “Bemor” va “Dahshat” hikoyalari).
2. Yo‘ldoshev M. Badiiy matn lingvopoetikasi. – Toshkent: Fan, 2008. – 144 b.
3. Yo‘ldoshev Q. Badiiy tahlil asoslari. – Toshkent: Kamalak, 2016. – 216 b.
4. Hojiyev A. O‘zbek tili so‘z yasalishi tizimi. – Toshkent: O‘qituvchi, 2007. – 168 b.
5. Hojiyev A. O‘zbek tili grammatika terminlarining izohli lug‘ati. – Toshkent: O‘qituvchi, 1999. – 160 b.